

מדינת ישראל

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי

האגף לחינוך יסודי

חטיבות צעירות-מינהל בית ספרי-סביבות למידה

4 הממ"ים

כתב-עת לקידום מנהיגות, מקצועיות, מקצוענות ומצוינות במינהל הבית-ספרי בחינוך היסודי

תשע"א

גיליון מספר 28

הדרך אל מרחב בטוח באינטרנט

"התקשוב הוא לא רק טכנולוגיה, סביבה או שפה, אלא תרבות שלמה. החינוך צריך ללמוד ולדעת לדבר את התרבות הזו" (אבירם, ר'. 17.5.2009).

המחשב עבר את הסף ונכנס לכיתה. "קיימת הסכמה כי לטכנולוגיה הדיגיטאלית נועד תפקיד חשוב בתהליכי ההוראה-למידה-הערכה והניהול בבית הספר" (וידיסלבסקי ואח', 2010). עתה צריכים בתי הספר לקיים בירור לגבי מקומו בתהליכי ההתפתחות החברתית- ערכית והרגשית של הילדים.

בדברים שנשא אבירם (2009), הוא טען: "התקשוב הוא טכנולוגיה שיוצרת ציביליזציה חדשה, אנשים מזן חדש. בהשאלה, ניתן לומר כי בעולמות הווירטואליים מתרחשים חיים. גם ילדים חיים בהם. בעולמות הווירטואליים בהם חיים הילדים כיום הם כותבים אחרת, מתקשרים אחרת, מדברים בשפה אחרת".

בינינו לבין עצמנו: יש הטוענים כי קצב ההתקדמות הטכנולוגית והאפשרויות הפדגוגיות הגלומות בה מחייב אותנו לצעוד קדימה במהירות, ואף בקצב כפול... כמו בעולמה של "עליסה בארץ הפלאות" בו אומרת המלכה: "כאן, את מבינה, עלייך לרוץ כמיטב כוחך כדי להישאר באותו המקום. אם ברצונך להגיע למקום אחר, עלייך לרוץ לפחות במהירות כפולה מזו". חוות דעתכם לגבי טיעון זה בהתייחס לתפקידכם המקצועי בשילוב הטכנולוגיה.

בירחון זה נתמקד בתפקידו של בית הספר בהתייחס להשפעת הטכנולוגיה הדיגיטאלית על ההיבטים הבין אישיים והתוך אישיים של הילדים ונאיר נקודות לחשיבה, לדיון ולעשייה בהתייחס למרחב הדיגיטאלי.

כתבו: לימור הררי, מלכה וידיסלבסקי ודליה שמש. משרד החינוך. דבורה הנביאה 2. ירושלים.

מה בירחון?	מטרות הירחון הן:
<ul style="list-style-type: none"> ילדים במרחבי רשת האינטרנט – 	<ul style="list-style-type: none"> יצירת מודעות לגבי האפשרויות הטמונות ברשת לצד הסיכונים האורבים בה
<ul style="list-style-type: none"> מאפייני גיל 	<ul style="list-style-type: none"> בירור תפקידו של בית-הספר בהתייחס להתנהלות הילדים במרחב הווירטואלי
<ul style="list-style-type: none"> אל מול מאפייני התקשורת 	<ul style="list-style-type: none"> הצעת מסגרת פעולה בנושא השפעת הטכנולוגיה הדיגיטאלית על ההיבטים הבין אישיים והתוך אישיים של הילדים
<ul style="list-style-type: none"> נתונים ומספרים 	
<ul style="list-style-type: none"> הדבש והעוקץ ברשת 	
<ul style="list-style-type: none"> יצירת מרחב בטוח ברשת 	

ילדים במרחבי האינטרנט

פרנסקי (Prensky, 2001) טבע את המונחים: "ילידים דיגיטאליים" (Digital Natives) ו"מהגרים דיגיטאליים" (Digital Emigrants). המונח "ילידים דיגיטאליים" מתייחס לדור שנולד אחרי שנת 1986. זה דור שהאינטרנט מהווה חלק בלתי נפרד מסביבתו ומשמש כמקום של בילוי ופנאי וגם אמצעי תקשורת עם חבריו. יש המדברים על דור זה כעל אנשים שנולדו עם עכבר ביד. אחרים מכנים את נוער הדור הזה "נוער המסכים" (בן-רפאל, 2006). המונח "מהגרים דיגיטאליים" מתייחס למבוגרים שלמדו להשתמש בטכנולוגיה בשלב מאוחר יותר בחייהם.

בינינו לבין עצמנו: האם אתם רואים את עצמכם כ"ילידים דיגיטאליים" או כ"מהגרים דיגיטאליים"? מדוע? מה ההשלכות של הדבר על תפקידכם כמורים?

בין אם נקבל אבחנות אלה ובין אם לאו, אין ספק כי לילדים יש גישה, כמעט ללא הגבלה, לרשת ובכלל זה לכלים הטכנולוגיים: מחשב, טלפון סלולארי ואייפד. התמצאותם בכלים הטכנולוגיים נעשית לחלק בלתי נפרד מהתפקוד היום יומי וכמעט מובנת מאליה.

הילדים נעזרים ברשת לצרכים חברתיים ולימודיים: משוטטים באתרים המספקים להם מידע רלוונטי, משחקים במשחקים מקוונים ועוד. התקשורת המקוונת (כגון: IM- Instant Messaging - שיחות באמצעות תוכנות למסרים מיידיים (מ"מ) כמו איי-סי-קיו ומסנג'ר ועוד) מהווה אמצעי תקשורת נפוץ בין ילדים ובני נוער ברחבי העולם ובארץ, והם חיים את הגלובליזציה כמצב נתון. הילדים משתתפים בפורומים, בחדרי צ'ט, יוצרים בלוגים ומגיבים לבלוגים של ילדים אחרים (למיש, וריב"ק, 2007).

ילדים ובני נוער משתמשים רבות באינטרנט לטוב ולרע. עבורם מדובר בהתנהגות מקובלת, צפויה ונורמטיבית לחלוטין.

בינינו לבין עצמנו: באיזו מידה אתם מכירים את הרגלי הפעילות שת תלמידיכם ברשת האינטרנט?

השימוש הרב באמצעי תקשורת אלה משפיע על ההתנהגות החברתית של ילדים ובני נוער. יש חוקרים הסבורים כי לכך יש השפעות חיוביות רבות: ילדים ובני הנוער הופכים להיות תקשורתיים יותר, חברותיים יותר ובעלי מיומנויות כתיבה מפותחות יותר. לעומתם אחרים מצביעים על חסרונותיהם של אמצעי תקשורת אלה. לטענתם, לשימוש הרב לדוגמה ב-IM ובצ'אט השפעות שליליות רבות, כגון: התמכרות, ניתוק חברתי, פגיעה בלימודים, היחשפות לגורמים שליליים מסוגים שונים (בן-רפאל, 2006), התייחסות (מתן פירוש) להתנהגויות חריגות כאל משהו נורמטיבי, וכתוצאה מכך חיקוי התנהגויות חריגות אלו בטווח המידי או גיבוש תפישת עולם על פי התנהגויות חריגות אלה לטווח הרחוק.

בינינו לבין עצמנו: האם אתם מקיימים שיחות עם תלמידיכם לגבי התנסויותיהם ברשת? לאיזה מטרות?

כדי להבין את כוח המשיכה של המרחב הווירטואלי על ילדים בגיל בית הספר היסודי ואת הסכנות הטמונות בו, יש להכיר את מאפייני הגיל ואת מאפייני התקשורת באינטרנט.

מאפייני הגיל

ילדים מטבעם הם סקרנים, זקוקים לפעילות, מקבלים מענה לצרכים רגשיים, חברתיים ואינטלקטואליים תוך כדי משחק ולומדים מתוך ניסוי וטעייה. הטכנולוגיה הדיגיטאלית מאפשרת להם פעילות מגוונת, מספקת עניין, סקרנות, משחק ולמידה מתוך ניסוי וטעייה. ילדים הם גם תמימים מטבעם: הם חסרי ניסיון חיים, חסרי ידע ומודעות למורכבות הטבע האנושי וחסרי ידע בתחום הזוגיות (מיניות, רגש, אהבה). כל אלה אינם מכינים אותם להתמודדות בפני הסכנות של האינטרנט.

ילדים מתנהגים בדרך התואמת את שלב ההתפתחות בו הם מצויים והם עושים זאת הן ברשת והן מחוץ לרשת, כלומר: רצף ההתנהגויות שלהם הנע בין הנורמטיבי לחריג מוצא ביטוי גם ברשת.

אל מול מאפייני הגיל נתבונן במאפייני התקשורת באינטרנט.

מאפייני התקשורת באינטרנט

אנונימיות ואי-נראות: אנונימיות מעניקה תחושה של חופש ועצמאות, תורמת להשתחררות ולתחושות של נוחות ונינוחות. השמירה על אנונימיות מאפשרת לגולש לבדות אישיות חדשה, לרכוש כינוי שיש בו לא רק מהיחודי והשונה, אלא הוא כולל רמז (אמיתי או שקרי) על גילו, מצבו הנפשי, מקום מגוריו או חזותו. אולם אי-הנראות הפיסית מזמנת מצבים של טשטוש, חוסר גבולות והתנהגות בלתי-אחראית.

היעדר קשר עין: היעדר קשר עין מפחית מבוכה וביישנות, מסייע בטיפוח תחושת הביטחון. נערים ביישנים הלוקים בחוסר ביטחון בעת תקשורת פנים מול פנים, נוטים לחוש יותר ביטחון בקשר הווירטואלי "הפחות מסוכן". כך מתאפשר למתקשר להיות ישיר ומשוחרר יותר, במיוחד

כתבו: לימור הררי, מלכה וידיסלבסקי ודליה שמש. משרד החינוך. דבורה הנביאה 2. ירושלים.

בזכות ההרגשה שהוא פחות "נבחן" בעיני בן שיחו. אולם יחסי הגומלין הנוצרים הם נעדרי הבעות פנים וגוף, והתקשורת היא הרבה פחות אישית. דבר זה מאפשר מצבי רמייה והסרת עכבות.

השטחה חברתית: עקב אי-הנראות כולם נתפסים ברשת כשווים; יש לגיטימציה מלאה לתקשורת בין מבוגר לצעיר, בין בני שני המינים, בין מקומות שונים על פני כדור הארץ, בין דתות ובין מעמדות. תחושת השוויון מאפשרת לילד להרגיש בוגר ומשטחת הבדלי גיל. אולם מצב זה חושף את הילדים לסכנת ניצול מצד מבוגרים.

התקשורת ברובה מתבצעת בשפה הכתובה¹: ניתן לכתוב בשטף בלי שהרצף נקטע (לעומת הדיבור). הכותב לא צריך לתת את דעתו למראהו או לזהותו והוא יכול להתרכז בכתיבה. הכתיבה משמשת מעין "דיבור פנימי" ומאפשרת היזכרות, עריכה, תגובה. השימוש בשפה הכתובה מאפשר ביטוי רגשי ופיצוי על המרחק הפיזי. כתיבה מקוונת מאופיינת בספונטאניות ואותנטיות, ולכן תכניה מכילים מידע רב ערך לגבי מצבו הרגשי והפסיכולוגי של הכותב וחושפים את ה"אני האמיתי" שלו.

השפה הדיגיטאלית הינה שפה פונקציונאלית: היא נותנת מענה לצרכי תקשורת עכשוויים, מתבטאת בייצוגים שונים של אמוטיקונים (סימנים גראפיים) ומתבססת על מבנים לשוניים. לכתובה זו ערך תרפויטי של הקלה רגשית, אוורור רגשות ושחרור לחצים.

אולם בשל היעדר מרכיבי תקשורת לא-מילולית ובשל הפיחות בהקפדה על כללים ונורמות התנהגות השכיחים באינטרנט, עלולים להיגרם קשיים ואי-הבנות. כמו כן עלולה להתפתח אלימות מילולית (בוניאל-ניסים, 2009).

בינינו לבין עצמנו: האם על המורים ל"התערב" ולהנחות את התלמידים לגבי דרכי הביטוי ברשת ואופן הכתיבה בה? מדוע?

תקשורת לא מיידית (א-סינכרונית): תקשורת א-סינכרונית מתאפשרת באמצעות יישומים כמו: הדוא"ל, פורומים, רשתות חברתיות. בסוג זה של תקשורת יש השהייה של התגובה, אולם הפער בין התגובות יכול לעורר תחושות רבות במסגרתן הפרט משליך את חששותיו, ציפיותיו, פחדיו אל אותו חלל זמן ריק (המכונה "החור השחור") ומפתח השערות ותחושות בהתאם: "מדוע לא עונים לי? האם כועסים עליי? האם מסננים את דבריי?" וכדומה.

תקשורת מיידית (סינכרונית): בתקשורת סינכרונית המתבצעת באמצעות תוכנות למסרים מידיים משוחחים בזמן אמת, בדומה לשיח במציאות הפיזית: פנים-אל-פנים או בטלפון. שיח מסוג זה יכול לעודד תגובות אותנטיות אך גם מאופקות. התגובות עשויות להתפרש באופנים שונים על ידי הקורא.

¹ ראו בנושא השפה המתפתחת ברשת: הררי, ל' (2010). שפות חדשות. <http://www.mofet.macam.ac.il/ktiva/bitaon/Documents/bitaon44.pdf> עמ' 42.

משחקיות: הרשת מאפשרת לשחק ולהשתעשע במשחקי מלים, במספרים, באותיות בשפות שונות ובציורים. בפורטל מס'ע מדווח על ממצאי מחקר לפיו שילוב משחקי מחשב וסרטי וידאו חינוכיים בגני ילדים (בגילאי 2 – 8) תורם רבות לאוריינות השפה והלשון של הילדים. מחקר נוסף שנערך בארה"ב (ניו יורק וסאן פרנסיסקו) מצא כי סביבה עתירה במחשבים עם משחקים וסרטי וידאו משפרת את היכולות האורייניות של השפה של ילדי הגן ממשפחות של שכבות מצוקה.

<http://portal.macam.ac.il/ArticlePage.aspx?id=2764&referer=useJsHistoryBack>

( )

סטנסבורי (Stansbury, 2009) מדווחת כי בשנתיים האחרונות נשמעים יותר ויותר טיעונים של מומחי תקשוב כי במשחקי מחשב חינוכיים יש כדי להעמיק את התהליכים הקוגניטיביים בלמידה. לאחרונה פורסם ב Massachusetts Institute of Technology (MIT) דו"ח מחקר לפיו משחקים חינוכיים שבהם הושקעה חשיבה פדגוגית, יכולים לסייע רבות ביצירת עניין ובהגברת המוטיבציה של תלמידים בלמידה וגם בהעמקת ההבנה של הילדים נושאים מורכבים בתכנית הלימודים.

יחד עם זאת, יש הורים ואנשי חינוך המביעים חשש מהתמכרות ילדים למשחקים ומגלישתם למשחקים מסוכנים כמו: משחקי הימורים ומשחקים אלימים שעלולים להעביר מסרים סמויים.

יצירת קשרים בינאישיים וירטואליים: תוכנות המסרים המיידים (IM), כגון: צ'אט ברשתות חברתיות, ICQ, מסנג'ר, ופורומים מאפשרות יצירת קשרים עם אנשים הנמצאים במקומות שונים בעולם. תקשורת וירטואלית ושליחת מסרים ללא תלות בזמן ובמקום מהווים גורם משיכה לילדים ולנוער הנהנים מהיכולת לתקשר עם כמה משתתפים באותו הזמן, לשלוח תמונות וסרטונים ו"לשמור" את החברים ברשימה עד לפעם הבאה שיתחברו.

ואולם במחקר של גרוס ואח' (Gross, Subrahmanyam, Greenfield, Kraut, 2001) דיווחו מתבגרים כי הם חשים קרובים יותר לחברים איתם הם מקיימים קשרים חברתיים פנים אל פנים בהשוואה לחברים איתם הם מקיימים אינטראקציה חברתית דרך המחשב. הקשרים החברתיים הנוצרים דרך רשת האינטרנט הם מצומצמים יותר ומתמשכים פחות זמן מקשרים פנים אל פנים. כמו כן בקשרים החברתיים שנוצרו דרך האינטרנט קיימת סכנה לפגיעה ביכולת הפיתוח של מיומנויות חברתיות ושל קשירת יחסים עם בני חברת השווים עד כדי ניתוק חברתי.

שרה ברנן, האחראית בבריטניה על פרסומים תקשורתיים למען ילדים עם בעיות נפשיות, ציינה כי החדירה של האינטרנט לבתים רבים בבריטניה מביאה עמה לחץ רב, שנובע מבריונות ואיומים ברשתות החברתיות. "זה אמנם נראה מוזר שישנם ילדים עם מאות חברים בפייסבוק, אבל הם מרגישים בודדים - כי אין תחליף לקשר ידידות אמיתי, כזה שגם חוצה את המסך", היא אומרת" (גלובס 28.8.2010).

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000570011&nl=2>

נגישות וזמינות: המשתמש באינטרנט יכול להתחבר לרשת מכל מקום על פני כדור-הארץ, בכל זמן ובמהירות רבה. בדרך כלל המשתמש נמצא לבדו מול האינטרנט, ללא נוכחות והפרעות מצד הסובבים. הדבר מאפשר לו פרטיות ושליטה בקצב האינטראקציה. יחד עם זאת, הזמינות שמציעה הרשת מאפשרת למשתמש לפרוק ולהשליך רגשות באופן מיידי בכל רגע בשעות היממה ללא כל סייגים ועכבות, לפיכך הפרט יכול לפרוק את רגשותיו האותנטיים ברשת: זה יכול להיות בצורה חיובית, למשל: בקבוצות תמיכה או בשיח כלשהו, אולם מכיוון שרוב הפעילות באינטרנט מתבצעת באופן עצמאי על ידי הילד ללא נוכחות מכוונת של מבוגרים, ילדים עלולים לפרוק את רגשותיהם האותנטיים ברשת גם בצורה שלילית (למשל באלימות) ואף להיות חשופים להטרדה ולתוקפנות מילולית.

יציאה מהמרחב הממשי: גולשים רואים אנשים אחרים שגולשים בכדי לפגוש אנשים, לבדר את עצמם או כדי לפתור בעיות, אך לא אחת מטרת הגלישה היא בריחה: כדי לברוח ממצאות מטרידה (כגון סכסוכים משפחתיים) או בשל לחץ חברתי.

סביבת גלישה נוחה: גלישה בסביבה הביתית מאפשרת נוחות מרבית וסיכוי גבוה שהילד לא ירצה לעזוב סביבה זו. אולם ככל שהנגישות לאינטרנט רבה יותר, כך גדלה הסכנה שילדים "ישקעו בגלישה" עד כדי התמכרות.

לסיכום: הסיכונים העיקריים האורבים לילדים ברשת טמונים בהשפעה שיש לפעילות בלתי מבוקרת ומתמשכת על התפתחותם הרגשית והחברתית; בפעילות לא אתית /או פוגענית שלהם כלפי בני חברת השווים; בפגיעה בהם מצד בני חברת השווים /או מצד גורמים אחרים: סוטים ועבריינים והתכנים שהללו מפיצים.

בינינו לבין עצמנו: פאלפרי וגאסר, מחברי הספר "Born Digital" (2010) לא מייחסים לרשת תכונות שטניות, כגון: ניכור או אלימות, ואינם בוהים בהשתאות בצעירים זריזי האצבעות. לדעתם, יש לצעירים שגדלו תוך שימוש באינטרנט, הזדמנות לפתח כישורים חברתיים מסוג חדש וזהויות מורכבות ועשירות יותר מאלה של הוריהם (<http://www.haaretz.co.il/captain/spages/1068298.html>) נסו לתאר אלו כישורים חברתיים מהסוג החדש וזהויות שונות ילדים יכולים לפתח? האם צריכה להיות לכך השפעה על תכנית הלימודים ועל דרכי ההוראה-למידה? מדוע?

עובדות ומספרים

✓ רק למיליארד איש מבין השישה מיליארדים שחיים כעת על פני כדור הארץ יש גישה לאינטרנט.

בני-נוער מבליים בממוצע כ-3.8 שעות ביום בגלישה ברשתות חברתיות (בעיקר ברשת פייסבוק) באינטרנט.

בינינו לבין עצמנו: האם נתונים אלה כשלעצמם מצביעים על תופעה שלילית? מדוע?

✓ בנים מדווחים על ממוצע גלישה של 3.1 שעות ביום, ואילו בנות דיווחו על ממוצע גלישה של 4.4 שעות ביום. יוצא אפוא כי השימוש ברשת החברתית הינו חלק מעולמם של הילדים לאורך כל שעות היום.

(<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000569769>)

בינינו לבין עצמנו: האם יש להתייחס להבדלים בהרגלי הגלישה בין בנים לבנות?
מדוע?

✓ הטלפונים הניידים מאפשרים גישה למרחבי הרשת כמעט בכל זמן ומכל מקום, והשימוש במסרונים הינו שכיח ביותר (ברונסקי 2010).

✓ מומחי משרד החינוך האמריקאי טוענים, בהסתמך על נתונים שקיבלו מהמרכז האמריקאי לבקרת מחלות ומניעתן, כי 35% מבני הנוער האמריקאיים חוו צורה כלשהי של תוקפנות מתקשבת באינטרנט, כאשר הביטוי המסוכן ביותר לתוקפנות זו הוא חרם כיתתי על ילדים באמצעות הרשת החברתית של "פייסבוק".

בינינו לבין עצמנו: האם יש לכם נתונים על החוויות החברתיות של תלמידיכם ברשת?
מהם? מה נעשה בנתונים אלה?

✓ דו"ח מסכם של **עמותת "עלם" בישראל** לשנת 2009 מעלה כי הבעיה העיקרית ברשת האינטרנט שעליה מדווחים בני נוער וילדים בארץ היא הבריונות ברשת (cyber bullying). ממחקרים שנעשו בארץ ובעולם עולה כי 80% מבני הנוער הגולשים ברשת נתקלו בהתבטאויות פוגעניות, ואחד מכל חמישה בני נוער נתקל בהטרדות ברשת החברתית, כגון: פרסום תמונות משפילות ומסרים פוגעניים.

על פי נתוני משטרת ישראל, אלפי ילדים בישראל נפגעו פיסית או נפשית באמצעות הצ'אט ובמשטרה מעריכים כי רבע מהילדים הישראלים שגולשים באינטרנט קיבלו הצעה מגונה. 40% מבני הנוער מסרו את פרטיהם האישיים לזרים, ו-14% נפגשו עם אנשים זרים ש"הכירו ברשת" (מתוך נתוני המשטרה, מאמר: "לאלפי ישראלים חומר פדופילי במחשב" (ynet) 9.2.06 ונתונים ממדור פשעי מחשב במשטרת ישראל 29.10.06 בתוך <http://glishatova.org/internet/child>).

בינינו לבין עצמנו: מערכות חינוך במקומות שונים בעולם מנסות להתמודד עם התופעה.
ראו דוגמאות בקישורים <http://www.teachers.tv/videos/five-whole-school-tips>
<http://www.teachers.tv/videos/ks3-ks4-ict-online-safety>
מה אתם עושים בנדון?

✓ מחקרים שנעשו בבריטניה מצביעים על עלייה מדאיגה בשיעור הנערים שפגעו בעצמם בעזרת סכינים : בשנת 2009 ניסו לחתוך את עצמם 1,244 נערים בגילאי 10-19 - לעומת 830 בלבד בשנת 2005. יש המייחסים זאת לשימוש ברשתות חברתיות.

גלובס (28.8.2010).

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000570011&nl=2>

✓ חשוב לציין שרק כ- 10% מבני הנוער הסובלים מבריונות ברשת מדווחים להוריהם על הנעשה". (פורטל מס"ע).

<http://portal.macam.ac.il/ArticlePage.aspx?id=3154&referer=useJsHistory>

Back

בינינו לבין עצמנו : האם לבתי הספר יש היכולת לשנות נתון זה? כיצד?

✓ ועוד נתון : החדרת וירוסים, שימוש לרעה במאגרי מידע, תקיפת אתרים, הפצת דואר זבל, הוצאת לשון הרע ברשת, הימורים, גניבת כרטיסי אשראי ושמות לקוחות, פריצה למחשב, פגיעה בפרטיות – כל אלה נחשבים **לעבירות פליליות**.

✓ וגם : מה שעלה לרשת – יישאר שם גם אם נדמה שמחקנו/הסרנו זאת.

✓ ניתן להגיע אל עברייני הרשת ולזהות את המקורות של החומרים המועלים בה.

יצירת מרחב בטוח לילדים

בדברנו על יצירת מרחב בטוח כוונתנו היא לפיתוח היכולת של הילדים להפיק תועלת מרבית מהשימוש באינטרנט ולפעול בו בבטחה, ובאופן מוסרי ואתי. כדי ליצור מרחב בטוח ברשת יש צורך בעבודה משולבת של כל הגורמים המעורבים בגידולם ובחינוכם של הילדים : המשפחה, הצוות החינוכי, מומחים וגורמי חוק. על בית הספר, כארגון הפועל עם גורמים אלה, לפתח תכנית פעולה רב-שנתית ליצירת מרחב בטוח לילדים בסביבה הטכנולוגית. על התכנית לכלול התמקצעות של הצוות בנושא, פעילות עם ההורים, תכנית חינוכית לילדים והסתייעות במומחים וגורמי חוק לפי הצורך. משרד החינוך מקדיש מדי שנה שבוע ייעודי לעיסוק בנושא. ייחודו של השבוע בהעלאת המודעות של הציבור בכלל ושל אנשי חינוך, הורים ותלמידים בפרט, וביצירת שפה משותפת המתייחסת להיבטים החוקיים והאתיים של הפעילות ברשת האינטרנט.² ואולם בנוסף לכך על בית הספר לקיים פעילות שיטתית ועקבית לאורך כל תקופת ההתחנכות של הילד בבית הספר, כי, כאמור, "התקשוב הוא תרבות שכובשת היום את העולם, ותפקידו הגדול של החינוך הוא לדעת לתעל את אותה תרבות" (אבירם, שם).

התמקצעות הצוות : הצוות לומד את מרחבי הרשת ובונה תכנית חינוכית :

² כתובת האתר: http://cms.education.gov.il/EducationCMS/UNITS/Mazkirut_Pedagogit/Meidaan/Etika/

כתבו: לימור הררי, מלכה וידיסלבסקי ודליה שמש. משרד החינוך. דבורה הנביאה 2. ירושלים.

✓ הרחבת ההיכרות עם הרשת והבנת מאפייני התרבות הדיגיטאלית ("על הדבש והעוקץ" הטמונים בה) בכלל ושל ילדי העידן הדיגיטאלי בפרט: פיתוח ההבנה של המרחב הווירטואלי ושל יכולת ההתמצאות המושכלת בו, הכוללת רכישת מיומנויות חשיבה. רכישת מיומנויות חשיבה באה לידי ביטוי באוריינות דיגיטאלית ובכלל זה בחמשת מיומנויות החשיבה אותן מציג עשת-אלקלעי (2010): 1. חשיבה צילומית- הכוללת יכולת קריאה של ייצוגים חזותיים 2. חשיבת שעתוק - היכולת ליצור הסבר או עבודה בעלת משמעות, אמינות ויצירתיות, על ידי שילוב פיסות מידע עצמאיות קיימות 3. חשיבת מידע - הכוונה היא למיומנויות הקוגניטיביות הנדרשות כדי להעריך מידע באופן נכון ויעיל תוך הפעלת חשיבה ביקורתית וסינון מידע בלתי אמין, שגוי או/ו דל באיכויותיו 4. חשיבה מסתעפת - זו היכולת להבנות ידע ולארגן מידע תוך כדי חיפוש הקשרים ואסוציאציות, ממקורות מגוונים ומתחומי דעת שונים 5. חשיבה חברתית - הכוללת הבנת המרחב הווירטואלי על חוקי הבלתי כתובים, מודעות לסכנות הטמונות במרחב ולאפשרויות שהוא מזמן.

✓ התעדכנות מתמדת במתרחש ברשת ובהתנהלות הילדים בה,

✓ התעדכנות בידע טכני: הגדרות לשמירה על פרטיות ברשתות חברתיות, שימוש בהגנות, גגון: התקנת תוכנות סינון אתרים (הסינון נועד לשמור על סביבת עבודה נקייה ובטוחה יותר ולמנוע כניסה של תכנים מזיקים ומסוכנים אל תוך הבית ואל בית הספר אף באקראי),

✓ היכרות עם חוקים ועם נהלים בהיבטים השונים של הפעילות ברשת³,

✓ הפעלת צוות "חיים ברשת" בו ישתתפו רכז תקשוב; יועץ בית ספרי; רכז חברתי ומורה מוביל. הם יפעלו להתוויית תכנית חינוכית רב-שנתית ולהפעלתה.

✓ קיום פעילויות להעלאת המודעות לגלישה בטוחה לאורך כל השנה בהתאם למקרים ממשיים המתרחשים בבית הספר בכלל ובמסגרת השבוע הלאומי לגלישה בטוחה בפרט. **על התכנית החינוכית להעמיד לרשות הילדים כלים להתמודדות עם הסכנות האורבות ברשת ולגבש נורמות להתנהגות חברתית רצויה בכלל וברשת בפרט.**

בנוסף לתהליכי ההוראה-למידה לצורך פיתוח האוריינות הדיגיטאלית שעשת-אלקלעי (שם) מציע, מומלץ לנקוט בפעולות הבאות:

✓ גלות עניין בפעילות הילדים ולהתעדכן במה שהם עושים וחווים במרחב הווירטואלי ובאתרים המעניינים אותם במטרה להתאים את התכנית החינוכית לצרכים שזוהו.

✓ לנתח עם הילדים תכנים רצויים ותכנים בלתי רצויים (אלימים, פוגעניים, מסיתים וכד') ברשת ולפתח אצלם חשיבה ביקורתית כלפי המסרים המועברים⁴.

3 הגנה על הפרטיות – חוזר מנכ"ל תשס"ג/7 (א), כ"ח אדר התשס"ג, 2 במרס 2003
 • שמירה על זכויות יוצרים – חוזר מנכ"ל תשס"ד/3 (א), ז' מרחשוון תשס"ד, 2 בנובמבר 2003
 חסימת אתרי מידע בלתי רצויים במערכת החינוך – חוזר מנכ"ל תשס"ד/9 (א), 3 במאי 2004
 בריונות ואלימות - חוזר מנכ"ל תש"ע/1 (א) י"ב באלול התשס"ט, 1 בספטמבר 2009

√ להזהיר את הילדים מפני הסכנות, לקבוע ביחד איתם כללי "עשה ואל תעשה" ולהקפיד על קיומם, כגון:

כללי "עשה"	כללי "אל תעשה"
בדקו היטב ממי הגיע הדואר האלקטרוני.	אל תפתחו דואר אלקטרוני מגורם לא ידוע מכיוון שהדואר עלול להכיל תכנים פוגעניים, וירוסים או תוכנות ריגול.
שימו לב אם יש קבצים מצורפים.	אל תורידו קבצים בתוכנת שיתוף קבצים, שכן אלה עלולים להיות בעלי תכנים קשים במסווה של שמות תמימים.
שאלו את הורכם או מורכם אם להעביר פרטים.	אל תמסרו פרטים אישיים (שם, כתובת, סיסמאות ברשת, כתובת דואר אלקטרוני, תמונות ועוד).
קבלו את רשות ההורים להשתמש במצלמת אינטרנט.	הימנעו משימוש במצלמת אינטרנט ללא רשות ההורים.
צרו קשרים רק עם אנשים שהורכם או מורכם אישרו לכם לתקשר אתם.	אל תיצרו קשר עם זרים ברשת (צ'אט).
גלשו באתרים המתאימים לגילכם.	אל תגלשו באתרים שאינם מתאימים לגילכם.
השתייכו ל"קהילה" טובה.	אל תסכימו להשתייך ל"קהילה" שלילית.
התלוננו אם אתם נתקלים/נתקלתם בתוכן משחית או באנשים המנסים לנצל אתכם לרעה.	אל תשמרו "בבטן" אם ראיתם תוכן שלילי או ניסו לפגוע בכם.

√⁴ דוגמא לסדנא שניתן לעשות עם התלמידים היא לבקשם לצייר את הרשת ולנתח יחד אילו דימויים עולים ביצירתם. דוגמא לפעילות כזו, שנעשתה עם תלמידים ראו באתר <http://www.canyoudrawtheinternet.com>

אל תשתפו פעולה עם מעשים שליליים ברשת מצד ילדים אחרים.	חזקו זה את זה ועזרו לחברים "מועדים" (שידוע עליהם שהם גולשים לתכנים קשים) לצאת מהבעיה באמצעות שיחות או/ו פנייה לגורמים מתאימים (הורים, מחנכת הכיתה, יועצת בית הספר).
אל תשתמשו בשפה מעליבה, פוגעת ובלשון הרע.	שמרו על שפה נקייה המכבדת את הזולת.
אל תמהרו ללחוץ על "שלח".	קראו ובדקו שוב ושוב את מה שכתבתם לפני שאתם שולחים.
אל "תגנבו" חומרים, עבודות וכד'. גניבת ידע היא כמו גניבה של חפצים.	כבדו זכויות יוצרים בעת הורדת חומר מהרשת (רשמו את המקור שבו השתמשתם כפי שזה נעשה בציטוט מחומר כתוב).
אל תתמכרו לגלישה. יש עוד המון דברים מהנים וחשובים שניתן לעשות.	נהלו את זמנכם: הגבילו את עצמכם בזמן הגלישה וקיימו סדר יום מאוזן הכולל מגוון פעילויות.

✓ **לפתח שיפוט מוסרי וכלים להתמודדות עם מצבים חריגים** ברשת באמצעות דיון באירועים חריגים וניתוחם במסגרת תכנית רב שנתית. רצוי להמחזי את האירועים, לעשות משחק תפקידים, לצפות בסרטונים חינוכיים המציגים אירועים מסוג זה ולהזמין את הילדים לבטא תחושות, לשתף במצבים דומים שהם חוו, להעלות רעיונות להתמודדות וכד'. סרטונים על בריונות ברשת ודרכי התמודדות עימה ראו

באתר: <http://www.teachers.tv/search?q=cyberbullyin>

✓ **לחזק ילדים** הנמצאים במצוקה חברתית או/ו רגשית ולהגיש להם סיוע כדי למנוע את ההזדקקות שלהם "לפיתויים הנמצאים ברשת".

✓ **לפתח חברת ילדים** מעורבת, תומכת, אתית ופעילה.

1. **פעילות עם ההורים** – שיתופם והשתתפותם הפעילה של ההורים ליצירת מרחב בטוח ברשת עבור הילדים היא חיונית. חלק ניכר מהפעילות של הילדים מתרחש דווקא מחוץ לבית הספר. להורים יש תפקיד חשוב בגידול ילדיהם בכלל ובפעילותם ברשת בפרט; בהסברה לילדים ובהכוונת פעילותם זו; בגיבוש "כללי עשה ואל תעשה" עם הילדים להתנהלות בטוחה ואתית ברשת ובכיבודם (על ההורים להפעיל את הסמכות ההורית שלהם); בהגשת סיוע

מתאים לילדיהם בעת מצוקה בשל היותם קורבנות של הרשת או בשל היותם "עברייניה"; בהתקנת ההגנות הנדרשות (כמו מסנן, מניעת השימוש באינטרנט בטלפונים הסלולאריים); במיקום המחשב כך שניתן יהיה לראות את פעילות הילד ולא תתאפשר התבודדות שלו; בקביעה, רצוי תוך שיתוף הילדים, של זמני הגלישה: מספר השעות ביום וזמן הגלישה (רצוי כשמבוגרים נוכחים), זאת כדי לעזור לילדים לאזן את הפעילויות שלהם. לכן על בית הספר לגבש **תכנית פעולה** שמטרתה להבטיח את השתתפותם הפעילה של ההורים ביצירת המרחב הבטוח לילדים; לידע אותם לגבי התכנית החינוכית שבית הספר מפעיל; לפתח כלים שיסייעו לילדים, יכוונו אותם ויבטיחו את שלומם, תוך דיון עם ההורים באירועים חריגים ממשיים או בדויים, להזמין את ההורים להרצאות ולסדנאות משותפות להם ולילדיהם, לקבל משוב מההורים לגבי הצלחת הפעולות הנעשות. ניתן לשתף את ההורים בחלק מפעולות הלמידה של המורים הן כלומדים והן כמלמדים (יש להניח שהורים רבים "בני בית" בתרבות הדיגיטאלית)⁵

תפקיד מנהל בית הספר ביצירת מרחב בטוח לילדים

- ✓ לבנות בשיתוף עם הצוות וההורים תכנית פעולה רב שנתית ליצירת מרחב בטוח ברשת לילדים
- ✓ לבנות בשיתוף עם הצוות תכנית חינוכית בית-ספרית רב-שנתית שתעסוק בפיתוח עמדות, ידע ומיומנויות הנדרשים לתפקוד באינטרנט
- ✓ להפעיל את התכניות תוך הערכה מעצבת מתמדת
- ✓ לתת מענה לאירועים חריגים ולהגיש תמיכה וסיוע לתלמידים ומורים שנפגעו
- ✓ לעודד מעורבות של מורים, הורים ותלמידים בגיבוש מדיניות בית ספרית ונהלים בהתייחס להתנהלות ברשת
- ✓ לנהל את הידע הנבנה בנושא ולהשתמש בו לצורכי למידה בית ספרית
- ✓ לקבל סיוע ממומחים ומגורמי חוק במקרה הצורך.

לסיכום: על בית הספר בשיתוף עם בית ההורים ותוך הסתייעות במומחים ובגורמי חוק לפי הצורך לפעול ליצירת מרחב בטוח לילדים באינטרנט. על הפעילות להיות מתוכננת, מבוססת נתונים, מתמשכת ועקבית ולהוות חלק בלתי-נפרד מתהליכי החינוך, ההוראה והלמידה.

נספח א – תכנית חינוכית רב-שנתית

1. דוגמא לדגשים בתכנית החינוכית על פי שכבות הגיל:

בכיתות א'–ב': מה אפשר לעשות ברשת? אתרים "טובים", מתכתבים עם חברים;

בכיתות ב'–ג': זהירות: אתרים "רעים"! שמירה על הפרטיות.

⁵ דוגמאות ראו בכתובת

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/Meidaanot/Etika/2010/Hadracha.htm

בכתות ד'-ה': אתיקה ברשת וזכויותך ברשת.
 בכיתות ו'-איך זה מתחיל ולאן זה מתגלגל? – תופעת החרם, ניהול זמן, רשתות חברתיות, עבירות ברשת והחוק.

2. טבלת תכנון:

יעדים ויסודות מארגנים					
כיתות / טווח הגיל	הנושא/התוכן	ידע (תכנים רלוונטיים, מושגי מפתח, רעיונות)	מיומנויות (מה התלמיד צריך לדעת לעשות?)	ערכים (אילו התנהגויות מצופות מהתלמיד?)	תהליכי הוראה-למידה-הערכה
א					היקף העיסוק והמסגרת ⁶
ב					
ג					

נספח ב: למי פונים? – דוגמה לדף מידע לתלמידים

מטרידים אותך ברשת? אתה מרגיש פגוע או חש מצוקה?

יש מה לעשות ויש ממי לקבל עזרה!

בבית הספר אתה יכול ומוזמן לפנות למחנכת, ליועצת או לאיש צוות אחר שאתה מרגיש נוח לדבר איתו. אתה יכול לפנות להורים או למישהו אחר במשפחה שאתה מרגיש קרוב אליו.

מתי תפנה?

כשתרצה לדבר, לשאול, לדעת להתייעץ...כשאתה זקוק למישהו שיקשיב, שסייע...אם אתה במצוקה קשה או אפילו מהרהר בהתאבדות

לפניך עוד מקומות שבהם עוזרים לילדים ולנוער מחוץ לביה"ס:

הקלק לפניה	איך פונים?	
כניסה לפורומים פנייה פרטית	פורום פעיל 24 שעות באחריות פרופ' גוסטבו מש מהמחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת חיפה ובסיוע של ארבעה מתנדבים. ניתן גם לפנות באופן פרטי לדבר בטלפון עם נציג מאיגוד האינטרנט הישראלי 03-9700909	אתר יותר חכמים מהאינטרנט שהוקם על ידי איגוד האינטרנט הישראלי, מסייע לילדים המשתתפים בדיונים ובתקשורת עם אחרים ברשת וחשים שדיונים ושיחות עם אחרים פוגעים בהם תוך שימוש בשמות גנאי, בביטויים משפילים ובהפצת רכילות ושמועות פוגעות.
Y elem	צי'אט, פורום ודוא"ל	Y elem פורטל המידע, הייעוץ והתמיכה לנוער ולצעירים, בו פועלים אנשי מקצוע מתנדבים למטרת ייעוץ ותמיכה.
ער"ן	טלפון 24 שעות במספר: 1201 ICQ מספרו: 12010 כל ערב בין השעות: 00:18-00:24 צי'אט אישי ופורומים באתר	ער"ן שירות המציע עזרה ראשונה נפשית תוך הקפדה גמורה על סודיות ועל אנונימיות.

⁶ היקף העיסוק והמסגרת: האם לקיים ימי שיא? שבוע מרוכז? משולב תחומי דעת? שעת מחנך? בקבוצה הקטנה? במליאה? פרטני?

אליי	בטלפון חינם שמספרו : 1-800-22-3966 בימים א'-ה' בין השעות : 22:00-08:00 וביום ו' בין השעות 13:00-08:00 ׀בדוא"ל : hotline@eli.org.il	אליי אגודה להגנת הילד, עמותה הפועלת לסייע לילדים הסובלים מהתעללות פיזית, מינית רגשית והזנחה.
	טלפון 02-6780606 אתר דוא"ל : ncc@children.org.il	המועצה לשלום הילד

מקורות מידע

הדרכת ילדים לגלישה נכונה ראו ב: "נתיבי רשת" בכתובת:

<http://glisatova.org/internet/child>

ילדים ובני נוער במרחב הווירטואלי, עלון מקוון מספר 17, דצמבר 2008.

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/pirusmim/AlonMekuvan/Alon17.htm>

גלישה בטוחה ברשת, עלון מקוון מספר 18, פברואר 2009.

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/pirusmim/AlonMekuvan/Alon18.htm>

חומרים ליום הלאומי לגלישה בטוחה

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/Meidaanut/Etika/2010

בית הספר והורי התלמידים בעיזן הדיגיטאלי – הצעה למנהלי בתי הספר לסדנת עבודה בצוות ועם הורי התלמידים
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Yesodi/Hadshaniyot/Digital.htm>

מדריך להורים: הצד האפל של הרשת. תורגם ע"י גילה ברונר, מתוך העיתון: Family PC מרץ 2000.
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/KishureiChaim/media/MadrichOrim.htm>

על בריונות ברשת ודרכי פעולה להתמודדות עימה

<http://www.teachers.tv/search?q=cyberbullying>

אבירם, ר'. (2009). **פני התקשוב לאן?** – במסגרת הרצאה (17.5.09) מרכז פסג"ה הרצליה.

אבירם, ר'. (17.5.09) http://www.mypisga.org/2009/05/blog/post_19.html

בוניאל-ניסים, מ'. (2009). **מאפייני התקשורת באינטרנט.**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/KishureiChaim/media/MeafyrneiTikshoret.htm>

בן-רפאל, א'. (2006) בתוך **התמכרות לאינטרנט . אינטרנט והשפעותיו על בני נוער.**

<http://www.academics.co.il/Articles/Article48.aspx>

בן רפאל, א'. (2006) : **קווים לדמותו של נוער המסכים**, "פנים", נובמבר, (37).

<http://www.itu.org.il/Index.asp?ArticleID=7849&CategoryID=1035&Page=1>

ברק, ע'. (2006). **הקרן לקידום מקצועי, גיליון 37.**

הררי, ל'. (2010). **שפות חדשות.**

<http://www.mofet.macam.ac.il/ktiva/bitaon/Documents/bitaon44.pdf> עמ' 42.

וידיסלבסקי, מ', פבסנר, א' ופלד, ב'. (2010). **פדגוגיה חדשנית או פדגוגיה איכותית בסביבה חדשנית? ירחון 4 הממ"מים, גיליון מספר 27. ירושלים: משרד החינוך, המינהל הפדגוגי. חינוך**

יסודי. מינהל. www.education.gov.il

למיש, ד', וריב"ק, ר'. (2007). **האינטרנט בחיי מתבגרים – פאניקה מוסרית? בתוך: "ילדים**

ישראליים גולשים". בחסות איגוד האינטרנט הישראלי ובסיוע מכון נטוויז'ן לאינטרנט.

www.niis.tau.ac.il/admin/media

נהון, ק'. (2010). **איך מנהלים בארגונים מתייחסים לדור הרשת?**

<http://ekarine.org/heb/2010/01/netgen>

ניסים, ש'. **תוקפנות ברשת האינטרנט – Cyber bullying**

<http://www.articles.co.il/print.php?id=42375>

עשת-אלקלעי, י'. (2010). **אוריינות דיגיטאלית: מסגרת מושגית עבור מיומנויות חשיבה בעידן**

הדיגיטאלי. http://www.isoc.org.il/magazine/magazine4_6.html

מבוגרים משמעותיים במרחב האינטרנט, שפי"נט, עלון מקוון 28, ספט' 2010.
חיים ברשת – מצגת - החינוך נגד אלימות מינית- קבוצת השוים, שפי"י, תש"ע.

Subrahmanyam, K., Greenfield, P., Kraut, R. & Gross, E. (2001)

The impact of computer use on children's and adolescents' development.

Applied Developmental Psychology 22, 30

<http://cafe.themarker.com/post/955393>

סיכום המאמר "השפעת האינטרנט על התפתחות ילדים ובני נוער" מופיע בכתובת:

<http://cafe.themarker.com/post/955393>

המכון לחקר האינטרנט בישראל, אוניברסיטת תל-אביב. בכתובת:

www.niis.tau.ac.il/text_item.aspx?tid=215

<http://www.snunit.k12.il/green/mit1.html>

סרטון על ילדים ומהגרים דיגיטאליים

http://www.youtube.com/watch?v=18bDUFQoIpU&feature=more_related

Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. Horizon. Available:

[http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-](http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf)

[%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf](http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf)

Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. From *On the Horizon* (MCB University Press, Vol. 9 No. 5, October 2001

נתונים על השימוש במדיה הדיגיטאלית בארה"ב

Lenhart, Purcell, Smith, Zickuhr (2010). **Social Media and Young Adults. Pew internet. Available:** <http://www.pewinternet.org/Reports/2010/Social-Media-and-Young-Adults/Summary-of-Findings.aspx?r=1>

Stansbury, M. (2009). Can gaming change education? -, eSchool News

[/http://www.eschoolnews.com/2009/12/09/can-gaming-change-education](http://www.eschoolnews.com/2009/12/09/can-gaming-change-education)

נהלים וחוקים

הגנה על הפרטיות – חוזר מנכ"ל תשס"ג/7 (א), כ"ח אדר התשס"ג, 2 במרס 2003
שמירה על זכויות יוצרים – חוזר מנכ"ל תשס"ד/3 (א), ז' מרחשוון תשס"ד, 2 בנובמבר 2003
חסימת אתרי מידע בלתי רצויים במערכת החינוך – חוזר מנכ"ל תשס"ד/9 (א), 3 במאי 2004
בריונות ואלימות - חוזר מנכ"ל תש"ע/1 (א) י"ב באלול התשס"ט, 1 בספטמבר 2009
חוק יסוד כבוד האדם וחירותו

חוק איסור לשון הרע

כתבו: לימור הררי, מלכה וידיסלבסקי ודליה שמש. משרד החינוך. דבורה הנביאה 2. ירושלים.

חוק הגנת הפרטיות

חומרים ליום הלאומי לאינטרנט בטוח - 2010